

Dr. Kilényi Géza, az MTA doktora értékelése Dr. Bándi Gyula disszertációjáról

A hozzám intézett levélben egyebek között az állt, hogy „A bírálói véleményben a doktori mű és a doktori mű összefoglalója (tézisek) alapján részletesen értékelni kell a kérelmező” művét. Nos, én szót fogadtam, s először a téziseket néztem át. Abból nyomban megállapítottam, hogy a kérelmező egy nagyon fontos tárgyba vágta a fejszáját, amikor pedig belenéztem a doktori műbe, rögtön tudtam, hogy nem egy-két napos feladat vár rám.

Mivel a doktor Úr nem ismer, tájékoztatom, hogy volt szerencsém látni egyes bírálóktól 2-3 oldalas értékelést. Nekem viszont az az álláspontom, hogy vagy nem fogadom el a bírálói felkérést, vagy elfogadom, de akkor időt és energiát nem kímélve, tőlem telhetően dolgozom. Így cselekedtem most is.

1. Rendhagyó módon most csak néhány dolgot ismertetek, majd jön egy elég hosszú állásfoglalás és tájékoztatás, s csak ezt követően mondom el mindazt, amelyre a Titkár Úr kíváncsi.
- a) A kérelmező (a továbbiakban: BGy) nem a mából indít, hanem visszanyúl a korábbi – néha nagyon is korábbi – munkákhoz. Példa gyanánt: BGy Klaus Bosselmann 2008-as könyvének közbejöttével feltárta HANS CARL von CARLOWITZ 1714-es művét, valamint WILHELM GOTTFRIED 1754-es munkáját. (A doktori mű 84. oldala.)
- b) Többségében azonban 1990-ig, illetőleg 2000-ig nyúlnak vissza azok a szálak, amelyeket BGy gondosan megvizsgált és az általa érdemesnek tartott mondatokat a disszertációjába is beletette. Ezt olyan szerencsésen cselekedte, hogy nem bocsátkozott hosszú szövegekbe, inkább felkeltette azoknak az érdeklődését, akik kíváncsiak voltak azokra a dolgozatokra, amelyeket BGy megjelölt. (A társak munkájának megkönnyítése érdekében a lábjegyzetben mindig megjelölte, hogy hol és hogyan lehet megszerezni a szóban forgó könyvet, avagy elolvasni bizonyos szövegeket. Esetenként elmegy odáig is, hogy nem mond semmit az olvasóknak a tartalomról, viszont azt tanácsolja: „mindenkinek javasolni lehet, hogy olvassa el”. Ez történt például Láng Istvánnal, akit – velem együtt – nagyra becsül, de épp ezért melegen ajánlja az ő könyvének 79-102 oldalát. (Az értekezés 12. oldalán.) Kétségtelen, hogy ennyi szöveget nem szabad betenni egy értekezésbe, de BGy-nek nem is lehet dolga, hogy mások helyett olvasson.
- c) BGy tőle telhetően igyekezett mindent összegyűjteni, amit a munkájához felhasználhat. Ez a következőképpen csoportosítható:
 - ca) Kezdem a magyar tudósokkal, példa gyanánt Kerekes Sándorral, Szilávik Jánossal, Gyulai Ivánnal, Bartuk Gáborral és még jó néhány magyarral.

- cb) BGy súlyt helyezett a külföldiekre is, hiszen nem árt az ő munkáikból minél többet megismerni. Mutatóban néhány név: Klaus Bosselmann, Jutta Brunée, Ludvig Krämer, stb.
- cd) Kimeríthetetlenek a nemzetközi konferenciák: pl. a „RIO+20” nemzetközi konferencia, az ILA Új-Delhi Nyilatkozata, a Környezet Riói Nyilatkozata, stb.
- ce) Fontos támpontot ad a Brüsszeli Európai Tanács, az EU fenntartható fejlődési stratégiájának 2005. évi felülvizsgálata és még számos dolog.
- cf) Figyelmet kellett fordítani a törvényekre is, legyenek azok magyarok, vagy máshonnan jövők. Én ebbe a kategóriába sorolom az EU kötelező érvényű rendelkezéseit is.
- cg) Nem kerülte el BGy figyelmét az sem, hogy számos olyan bírósági döntés van a világ legkülönbözőbb országaiból, ami nagy segítség az értekezés egyes részeihez.

Összegezve: BGy több éves munka után nagy mennyiségű anyagot gyűjtött össze, azokat rendszerezte, lehetővé tette a különböző szerzők számára az eltérő álláspontot, s többnyire maga is kifejtette a saját nézetét.

2. Most térek rá a dolog érdemi részére. Munkám során először a téziseket tanulmányoztam át, most hármat idézek BGy saját szavaiból.

- a) „Jelen értekezés teljes mértékben támaszkodik eddigi környezetjogi munkáimra, amint hogy a fenntartható fejlődésnek is a környezeti láb az egyik erőssége” (Tézisek 1. oldala)
- b) „Az értekezésben több alkalommal utalok arra, hogy a fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés két fogalma értelemszerűen együtt kezelendő” (Kiemelés tőlem. KG 4. oldal.)
- c) BGy Maedows-ra hivatkozva azt írta: „Valóban oximoron a „fenntartható fejlődés” fogalma akkor, ha eljutottunk abba az állapotba, amikor a rendelkezésre álló erőforrások már nem elegendőek ? Ez esetben mit is szeretnénk „fenntartani” – a már fenntarthatatlant ?” (6. oldal)

BGy ehhez egyebek között a következőket fűzte hozzá az iménti idézethez: „A felvetés teljesen reális, mégis úgy vélem, meg kell tartanunk a fenntartható fejlődés fogalmát, mert ezt legalább már valamennyire megszokta a politika és a közvélemény, túl nagy sokkot jelentene, ha egyszerűen kijelentenénk, hogy amit hangoztattunk és valóban kissé elcsépeltük, az amúgy nem is létezik. Tehát nem elvi, hanem gyakorlatias szempontból alkalmazzuk a jövőben is a fenntartható fejlődés fogalmát, legfeljebb átalakított tartalommal és eszközrendszerrel...” (6-7. oldal)

Észrevételeim:

- Miként később ezt részletesen kifejem, én határozott híve vagyok a fenntartható fejlődésnek.
- Mindmáig sem a politika, sem a közvélemény nem szokta meg azt, amiről – mint ezt a disszertáció igazolja – mindmáig nem tudják, hogy eszik-e vagy isszák. A közvélemény csak örömmel fogadná, ha végre eltűnne a torzsalkodás és mindenki megtanulná, hogy mi a tartalma a fenntartható fejlődésnek.
- BGy a politika oldaláról próbálja megközelíteni az ügyet, én pedig a tudomány oldaláról, ami óriási különbség.
- Közönséges bandita-fogás azt mondani az embereknek, hogy megmarad a fenntartható fejlődés, hát Istenem: átalakított tartalommal és eszközrendszerrel. Ez azonban már egyáltalán nem az, aminek híresztelték. (Kiemelés tőlem. KG)
- BGy elfelejtette legalább nekünk elárulni, hogy legalább vázlatosan tudjuk meg, milyen tartalomra és eszközrendszerre gondol. Vagy maga sem tudja ?

Sajnos akad más gondom is. Téziseinek 7. oldalán „A fenntarthatóság jogának közvonalai” cím alatt a fenntarthatóság épp úgy megkapta BGy-től a magáét, mint röviddel előbb a fenntartható fejlődés. Kénytelen vagyok azt mondani, hogy neki semmi sem jó. Az ugyanis elszánt kijelentése, miszerint „egy ilyen határozatlan, bizonytalan fogalomból nem lehet egyértelmű jogszabályi következményeket levonni, új jogrendszert kialakítani, jogintézményeket levezetni, joggyakorlatot táplálni”. (Kiemelés tőlem KG) Néhány sorral lejjebb pedig BGy megkondította a lélekharangot, azzal a mondatával, hogy „A fenntarthatóság konkrét jogi fogalmát nem érdemes tovább keresni” (Pedig van annyi esze, hogy megtalálja !)

Nos, én BGy-t szeretem, becsülöm. Azt viszont vérző szívvel tapasztalom, hogy amíg én mint Magyar Tudományos Akadémia Államtudományi Kutatások Programirodájának igazgatója, utóbb az új alkotmány előkészítésével és a közjogi ügyekkel megbízott igazságügyminiszter-helyettes, még később mint alkotmánybíró tevékenykedtem, nem nagyon találkoztunk egymással. Őszintén sajnálom, mert korábban meg tudtam óvni az ostobaságoktól.

BGy téziseinek első oldalán egy bölcs javaslat olvasható. Eszerint „elsőként azt kell tisztázni, mennyire lehet érdemben megfogalmazni vagy legalábbis megközelíteni a fenntartható fejlődés és/vagy fenntarthatóság gondolatát. Minden, ami jogi következmény, csak ezt követően kerülhet sorra”.

Ezzel a kiindulóponttal a legteljesebb mértékben egyetértek, hiszen a disszertációban lépten-nyomon felbukkan az említett két – nagyon fontos, mondhatnám azt is: „klasszikus” – fogalom.

Őszinte sajnálattal kell közölnöm, hogy mindazok, akiket a disszertáción megszólaltattak (legyenek bár magyarok, más országbéliek, közgyűlési határozatok, avagy maga az EU), képtelenek voltak megbirkózni a feladattal. Nem azzal foglalkoztak, hogy határozzák meg a fenntartható fejlődés, valamint a fenntarthatóság tartalmát, továbbá a két fogalom egymáshoz való viszonyát, hanem teljesen feleslegesen új elnevezéseket találtak ki, ugyanazon szavaknak más tartalmakat tulajdonítottak.

A kérelmező azzal cselekedett jól, hogy felhívta mindazokat, akikre tartozik: véget kellene vetni ennek a tarkaságnak (helyenként ostobaságnak) és a többi országgal együtt meg kellene próbálni egységes szöveget egységes tartalommal használni. Ez sajnos nem sikerült, sőt néha maga BGy is megcsúszott egy kicsit.

Mivel a Tézisek után elejétől a végéig elolvastam az értekezést is, módomban áll ismertetni néhány nem túl szerencsés álláspontot.

A kérelmező Denis Meadows-ra hivatkozva a Tézisek 6. oldalán a következőket írta: „A fenntartható fejlődés fogalma akkor, ha eljutottunk abba az állapotba, amikor a rendelkezésre álló erőforrások már nem elegendőek. Ez esetben mit is szeretnénk „fenntartani” – a már fenntarthatatlant? A felvetés teljesen reális, égis úgy vélem, meg kell tartanunk a fenntartható fejlődés fogalmát, mert ezt legalább már valamennyire megszokta a politika és a közvélemény túl nagy sokkot jelentene, ha egyszerűen kijelentenénk, hogy amit mi hangoztattunk és valóban kissé elcsépeztünk, az amúgy nem is létezik.” (Kiemelés tőlem. KG)

No, itt kénytelen vagyok megállni. Mint kiderül.: BGy legszívesebben eltörölné a fenntartható fejlődés fogalmát, csak jó szíve tartja vissza, mivel a politika már valamennyire megszokta.

Észrevételeim:

- a) A fenntartható fejlődés – amelynek tartalmát nem méltóztattak megállapítani – rendkívül fontos, szó sem lehet az elvetéséről.
- b) A kérelmező a politika oldaláról közelít az ügyhöz, én pedig a tudomány oldaláról, ami óriási különbség. A közvélemény pedig nem akkor lenne boldog, ha eltörölnék a fenntartható fejlődés fogalmát, hanem akkor, ha végre valahára közérthetően és egyszersmind szakszerűen kidolgoznák a többször említett két fogalom tartalmát.
- c) Ehelyett inkább más fogalmakat találnak ki, amelyek tartalmát azonban itt sem határozzák meg.

Folytatom BGy félbeszakított szövegét. „Tehát nem elvi, hanem gyakorlatias szempontból alkalmazzuk a jövőben is a fenntartható fejlődés fogalmát, legfeljebb átalakított tartalommal és eszközrendszerrel”. (Kiemelés tőlem !)

Észrevételem: Hát ez már sok nekem. Ahelyett, hogy kidolgoznák a két „klasszikus” fogalom tisztességes tartalmát és egymáshoz való viszonyát, inkább átalakított tartalommal és eszközrendszerekkel akarnak operálni, holott ennek mikéntje is a Holdban keresendő. A tisztelt bírálók idegeit nem szeretném sokáig zavarni, de kénytelen vagyok további szövegekkel érzékelteni, hogy milyen nagy a káosz.

A kérelmező szövege az értekezés 143. oldaláról: „A stratégiák, politikák iránya megváltozott a legutóbbi időkben és ez még nem meghatározó módon ugyan, de egyértelműen kihatással lesz a fenntartó fejlődés további alakulására. Az irány ma nem látszik egyértelműen pozitívnak (A kiemelés tőlem. KG)

Más, ugyanazon szerző tollából, a 144. oldalról: „A fenntarthatóság számtalan helyen, már szinte mindenütt hivatkozási, utalási alap, ennek következtében értelmezése is eltérő lehet, tehát akármilyen tevékenységre, akcióra rá lehet sütni a fenntartható bélyeget, ha ez a szándék. A fenntartható növekedés koncepciója aligha segített ezen”.

Észrevételem: Nyilvánvaló, hogy ahogyan egyeseknek nem felel meg a fenntartható fejlődés, úgy mások a fenntarthatóságot támadják. Azt azonban elfelejtik megmondani, hogy a két „klasszikus” fogalom helyett mit szeretnének a helyükbe állítani.

Még ugyancsak a 144. oldalról: „Ludvig Krämer kerek perec kijelentette, hogy a fenntartható fejlődés koncepciója értelmetlen. Indokolás: olyan politikai tartalma van, amelyet a kifejezést használó politikai szereplők adnak neki. (Kiemelés tőlem. KG)

Észrevételem: Többször mondtam, hogy a két (klasszikus) fogalom tartalmáról és módozatairól elődlegesen a tudománynak kell tervet készítenie, amit azután meg kell vitatnia a politikával és a többi állammal. De ha netán van olyan ország, ahol minden egyes ügyben is egy hozzá nem értő, magát politikusnak vélő és erre fel nem hatalmazott személy dirigál, akkor a mi munkánk eleve kárba vész.

Más. Rachel Carson 1962-ben megjelent könyvében foglaltak szerint a fenntartható fejlődésre való utalást 112 nemzetközi szerződésben találjuk meg, amelyek közül kb. 30 egyetemes részvételi egyezmény... Empirikus felmérés szerint 207 megjelenés hivatkozásai az egyezmények operatív részében találhatók, tehát technikai szempontból kötelezők a felekre. (BGy leírása Carson könyvéből nem szószzerűen.)

Bár sok mindent mondhatnék, utolsóként BGy 154. oldalon található álláspontjával zárom le bírálatomnak ezt a részét. „Aligha lehet a fenntarthatóságra vonatkozóan egységes, egyértelmű tartalmat adni”. Lehet, hogy BGy-nek nem lehet. Én azonban – 55 éves jogász múltam alatt – ennél nehezebb feladatokat is megoldottam. Veszem tehát a bátorságot, és megpróbálom.

Észrevételem: az próbáltam érzékeltetni, hogy mennyi zavaros megnyilvánulás vette körül a fenntartható fejlődést és a fenntarthatóságot, noha ezek fonalként húzódnak végig az egész értekezésen. BGy a Tézisek 2. oldalában – a tőle megszokott szerénységgel – mondta „fontos adaléknak tartom elmondani, hogy ilyen összefüggésben, ilyen részletességgel és rendszerben ez a téma nem került feldolgozásra itthon sem, de ilyen tartalommal is rendszerrel máshol sem.” Hiszek neki. Mindössze arra törekszem, hogy javaslok valamit, egy picit más tartalommal és rendszerrel.

Miként példákkal bizonyítottam, az értekezésben megnyilatkozó személyek (vagy közgyűlések, charták) nem tudtak mit kezdeni a fenntartható fejlődés, illetőleg a fenntarthatóság fogalmával, mivel senki sem akadt, aki értelmesen és egyben szakszerűen elmagyarázta volna ezeknek a lényegét.

Ennek kiáltó jele az Európai Bíróság és az Elsőfokú Bíróság joggyakorlata (disszertáció 129-130. oldaláról.) Erről a kérelmező egy konkrét bírósági ügy kapcsán a következőképpen nyilatkozik: az említett két bíróság „joggyakorlata jól tükrözi a fenntarthatóság számos megjelenési lehetőségét, noha nem értelmezi magát az elvet és annak tartalmára nézve sem ad semmilyen utalást”. Nos, attól tartok, itt van a baj. Már pedig ha két tiszteletre méltó bíróság nem mond semmit, annak csak az lehet az oka, hogy bizonytalanok, mert sem a bíróságok, sem a hazai és külföldi értelmezők – tisztelet a kivételnek – nem nagyon törték össze magukat azért, hogy a fenntarthatóság mindenki számára elfogadható elveit és tartalmát közhírré tegyék.

Azok, akik valamiért nem szeretik vagy a a fenntartható fejlődést, vagy a fenntarthatóság fogalmát, nagy előszeretettel találnak ki olyan elnevezéseket, mint például „fenntartható növekedés”, amelyről nem lehet tudni, hogy milyen kapcsolatban áll a fenntartható fejlődéssel, avagy egészen más, mint az. (114. oldal.) Hasonló ehhez a „fenntartható kiaknázás” (121. oldal), de eljutottunk oda is, hogy a „fenntartható” szót, tetszés szerint minden elé biggyesztik, mint pl. a fenntartható erdőgazdálkodás (119. oldal). Olvasom azután hogy „A fenntartható fejlődés összegző fogalmat jelent” (202. oldal), miközben szerintem egyáltalán nem jelent. De elegendem van a kapkodásból, rátérek arra, hogy én mint szeretnék javasolni.

Elöljáróban két dolgot szeretnék mondani. Szerintem mind a fenntartható fejlődésnek, mind pedig a fenntarthatóságnak megvan a maga létjogosultsága, de nem egymást keresztezve, hanem egymás mellett. Erre nézve rövidesen magyarázatot adok.

A másik mondandóm: általános érvennyel csak az említett két kategóriával dolgozzunk, azok helyett nincs szükség légből kapott ötletekre. (Más a helyzet a szakterületekkel, de erről majd később szólok.)

De hozzákezek a fenntartható fejlődésre, a magam módján, amelyet mindig is vallottam, s valloam ez idő szerint is. A baj ott kezdődik, hogy mivel a disszertáció tanúsítja: a megszólalók zöme nem tudja, hogy mi a lényege a fenntartható fejlődésnek, tetszése szerint kinevezi azt, ami útjába kerül. Nos, az értekezésben nem találtam olyan próbálkozást, amely a fenntartható fejlődés két szavának egymáshoz való viszonyát kísérelte volna meg. Én megteszem. Kezdem a dolgot a „fejlődéssel”.

- Az én szememben csak az tekinthető fejlődésnek, amit emberek szándékosan hoztak létre. Nem fejlődés pl. a melegezés szünni nem akaró növekedése; egyes növények spontán módon való megjelenése egy területen, akár jó az, akár nem; a nap energiájának spontán növekedése; valamely külföldi országból a hazai vizekbe szabadul egy nem őshonos halfajta, amely elszaporodik; a vihar megritkítja egy jelentős nagyságú erdő fáit, de egyúttal kedvező lehetőséget nyújt a megmaradt fáknak a gyors növekedésre és terebélyesedésre, és vég nélkül lehetne sorolni.
- Ugyancsak nem fejlődés az, ami rapszodikus: ma fejlődik, holnap már feleannyit produkál, más szóval megbízhatatlan, amelyre nem lehet bízni.
- Az sem fejlődés, ha az emberek eseti jelleggel csinálnak valamit, így például egy magas árvízből a tartalék tóba vagy kiszáradt folyómederbe terelnek vizet, majd azt az árvíz után visszaküldik oda, ahonnan jött, s könnyen előfordul, hogy öt-hat évig nem kerül sor a vizek ilyenén „fejlődésére”.

Szöveget változtatok és azt vizsgálom, hogy szerintem mi minősül fejlődésnek.

- Előre bocsátom, hogy nem az, ha pl. egy cukrász mester két segítővel egyre több édességet állít elő, mert az emberek szeretik az ő „művüket”. Meg lehet dicsérni őket, de nekünk nincs lehetőségünk arra, hogy kis létszámú csoportokkal foglalkozzunk. A fejlődéshez feltétlenül kell egy minimum-szintnek lennie. Itt lépnek majd be a szakterületek, amelyeknek nagy a mozgásterük, azon kezdve, hogy hány legyen belőlük, s folytatva, hogy az adott országban hol húzzák meg az imént említett minimum-szintet.
- Az a fejlődés klasszikus válfaja, hogy adott egy – a minimum szint fölötti – lehetőség, amelyet úgy használnak fel, hogy időről-időre növekszik a produktumuk. Ezen a ponton azonban én nem vagyok szigorú. Éspedig
- Szerintem nem szabad azt követelni, hogy minden napon vagy héten többet produkáljanak, mert ez képtelenség lenne. Itt is a szakterületeken lesz a világ szeme. Egy azonban biztos: az nem fogadható el, hogy az első fejlődés után azt sejtetik, hogy a soron következő fejlődésre majd – mondjuk – 15 év múlva kerülhet sor. (Mennyi minden megváltozhat ilyen hosszú idő alatt.)

- Nem vagyok szigorú abban sem, hogy van egy adottság, amelyet akként használnak fel, hogy rendszeresen fejlesztenek. Előfordulhat ugyanis, hogy egyszer (vagy egy időre) elmarad a fejlődés. Ennek több oka lehet. Például az, hogy korszerűsítik a gyárat, önhibájukon kívül nem kapják meg időre a vasúti kocsikat, probléma van az adott ország valutájával, stb. Ezt nem lehet felróni. Bizonyos idő után azonban nem árt utána nézni annak, hogy mikorra várható az legközelebbi fejlődés, avagy olyan mértékig csődbe jutottak, hogy többé nem beszélhetnek saját fejlődésükről.
- Én fejlődésnek tekintem azt is, ha a gyár, kutató intézet, stb. azért csendesedett el átmenetileg, hogy tartalékoljon az utána jövőnek, avagy a kutató intézet belekezdett egy fontos, de nagyon munkaigényes (és pénzigényes) feladatba és csak a feladat ellátása után készül újabb fejlődésre.
- Fejlődése nem csupán tárgynak, dolgoknak, stb. lehet, hanem emberek csoportjának is. Ezek többnyire szakemberek, de nem becsülhető le a társadalmi közreműködés sem. Tessék a szociális feladatokra vagy a nagyvárosok problémáira gondolni, s az ilyen feladatok is produkálhatók, vagy azért, mert egyre inkább belejönnek a munkába, vagy azért mert mind több ember keresi fel őket, akár tanácsért, segítségért, esetleg a mi embereinek külföldről kérnek tanácsot a fejlődéshez.
- Nem tiltott az sem, hogy a fejlődés érdekében két vagy több csoport vagy szervezet összefog, avagy több külföldi és hazai szakember együttes munkával hozza tető alá a fejlődést.

Eddig a fenntartható fejlődés második szavával foglalkoztam, azt tapogatva, hogy mi is tekinthető fenntartható fejlődésnek. Ideje a „fenntartható” szóról beszélnem.

- A fenntarthatóság tartalmi szempontból alatta van a fenntartható fejlődésnek. Azt azonban már most jelzem, hogy a fenntarthatóságnak számos válfaja van.
- Ilyen például az, hogy egyes településeken fokozatosan elvándorolnak az emberek vagy a népesség kiöregedése miatt csökken a lélekszám. Mivel azt megváltoztatni nem lehet, élni kell a fenntarthatóság nyújtotta lehetőséggel, mert a még ott maradt emberek kétségbeeső helyzetbe kerülhetnek. Hiába szeretnének ott maradni a megszokott és megszeretett településen, ha apránként megszűnik az önkormányzat, bezár az egyetlen élelmiszerbolt, nem marad autóbusz járat, stb. Félreértés ne essék, én nem azt kívánom, hogy a település utolsó emberéig mindenkit ajnározzanak. De ilyenkor mégis meg kell mozdulnia polgári szolidaritásnak, vagy a szomszédos település jószívű segítőkészségének. Olyasmire gondolok, hogy – a még ott élő népesség számához mérten – motorral vagy autóval hetente kétszer, de legalább egyszer vigyék el a nehéz helyzetűeknek a legfontosabb élelmiszereket, az elérhető gyógyszereket, az elromlott és megjavított kisebb konyha gépeket, stb. Ilyenkor a fenntarthatóság egyben szociális tevékenység.

- Kevésbé kelt szomorúságra a fenntarthatóság másik válfaja. Ennek az a lényege, hogy készen áll valami, azt karban tartják, de növelésére már nem kerül sor. Példa: hazánkban számos, viszonylag kis népességű település van. Közülük kerülnek ki azok, amelyeknél a népesség stabil: számottevően nem nő és nem csökken. Az emberek jó esetben részt vesznek a település megőrzésében: pl. az út menti csatorna kitisztításában, ősszel a lehullott levelek összegyűjtésében, nem fejleszt ugyan, de törekszik a megővásra. (Gondoskodni kell a gyerekek iskolázásáról, még akkor is, ha másik településre kell emiatt átmenni, ugyancsak gondoskodni kell az orvosi ellátásról, a szociális munkáról, az utak karbantartásáról, nagy esőzések után szükség szerint a szivattyúzással stb.)
- A fenntarthatóság körébe tartozik az is, ha valamilyen tevékenység, anyag, autó, stb. már idejét múlt, van helyette új és korszerű, de egyik pillanatról a másikra nem lehet a régebbieket elvetni. Részint azért nem, mert az emberek egy része nem tudja megfizetni az újdonságot, részint pedig azért, mert bizonyos dolgokból nagy mennyiségű halmozódott fel, amire szükség van, s csupán hosszabb idő múlva lehet lecserélni. Hasonló az is, hogy az új házak építésénél egy bizonyos időponttól kezdve a kormány kötelezővé tette az épületek külső részén a vastag hőszigetelést. (A korábban épült házakra ez nem vonatkozik.) A szigetelés az érintettek számára azért jó, mert télen sok pénzt takarítanak meg, nyáron pedig nem lesz kényelmetlen nagy meleg a lakásban. Egyébként vannak már emberek, akik kihasználják a napenergiát: a házuk tetején megfelelő csőhálózattal összegyűjtik a meleget, nyáron pedig – amikor már jóval több napenergiát tudnak összegyűjteni – jórészt a napenergia elégíti ki a háznak szükséges meleg-igényét. Mások azzal kísérleteznek, hogy elég mélyen lefúrnak a talajba a házuk mellett, s az időtől függően így próbálják összegyűjteni a hideget, illetve a meleget. Mivel a korábban épült házakra a rendelkezésnek nincs visszamenőleges hatálya, így tehát a tapasztott házak, a sárból nap által megszáritott téglából épült házak, de még a régebbi panelházak is csak fokozatosan építenek jobb, erősebb falakat, illetőleg használják ki a szigetelés előnyeit a külső falakon.
- Itt most kénytelen vagyok azt mondani, hogy nem tudok egyetérteni BGY hazai, 2012-es stratégia-javaslat gondolataival. Az imént elmondtam, hogy szerintem mit tartalmaz a fenntartható fejlődés és mit a fenntarthatóság. BGY az értekezés 14. oldalán a következőket mondta: „Fenntarthatóságon... azt érjük, hogy az egyéni jó élet és a közjó biztosításának feltételeit az adott időpillanatban saját jólétét megteremtő generáció nem éli fel, nem meríti ki erőforrásait, hanem megfelelő megfelelő mennyiségben és minőségben a következő generációk számára is megőrzi, bővíti azokat”. Ez a nézet nagyon szépen hangzik, s bizonyára a jó szándék vezette.

Ám mindaz, amit a kérelmező leírt, az az én javaslatomban a fenntartható fejlődés kategóriájába tartozik. Mert az élet nem olyan egyszerű, mint az BGy gondolja, Ő úgy véli, hogy minden magyar ember olyan jóságos, hogy nem meríti ki erőforrásait, hanem a következő generációk számára is megőrzi, bővíti azokat. Ez egy egyetemi tanteremben kitűnőnek tűnhet. Én azonban 55 év alatt keresztbe-kasul végigjártam az országot, és jól tudom, hogy az élet nem olyan rózsás, mint egyesek gondolják.

Amikor a „fenntartható” szóról írtam, érzékeltettem, hogy azokról van szó, akik – többnyire önhibájukon kívül nem tudnak vagy nem is akarnak sem megőrizni, sem bővíteni. Ha például egy bányá – legyen az szén, vagy gránit bányá – belátható időn belül kimerül és a közelben hasonló bányá nincs, nem az a megoldás, hogy elfelejtkeznek róla, nem törődnek vele, holott még tíz évig folyik ott a termelés. Más. Van egy település, amelynek népessége stabil, az emberek jól érzik magukat, nem akarnak sem elmenni, sem nagyobbá válni, őket levegőnek kell nézni ? Egy gyár egyetlen cikk előállítására rendezkedett be, ám időközben sokkal korszerűbb dolgok jelentek meg, de jóval drágábban. A gyár még hosszabb ideig megél az olcsóbb termékből, de a jövő egy másik gyáré. Az öregebb gyárral ne törődjön senki ? Két nap, két éjjel tudnám sorolni a hasonló helyzeteket.

Amíg tehát BGy csak azokat venné figyelembe, akiről a 2012-es stratégia-javaslat szól, akkor kénytelen vagyok azt mondani: az ő emberei nem a fenntarthatóságba, hanem nagyon is a fenntartható fejlődés körébe tartoznak. BGy-nek tehát nincs kedve ahhoz, hogy az általam imént vázolt esetekkel foglalkozzék. Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy az én javaslatomban a fenntartható fejlődés azokat gyűjti össze, akik képesek a következő generáció számára megőrizni, sőt bővíteni, míg a fenntarthatóság körébe tartozók erre nem képesek, de ők is – joggal – igényt tartanak arra, hogy akár a stabil tevékenységet folytatók, akár a fokozatosan csökkenők adott esetben kapjanak segítséget. (Mondhatnám azt is, hogy ne tekintsék őket olyannak, mint a kivert kutyát. Nem ok nélkül mondtam, hogy mind a fenntartható fejlődésnek, mind pedig a fenntarthatóságnak meg van a maga szerepe. Aki pedig a fenntarthatóságból ki akar semmizni mindenkit, aki kénytelen fokozatosan kimeríti az erőforrásait, avagy nem tudja bővíteni azokat, nos hát az rossz utakra téved.)

Más. BGy úgy véli, hogy „Akármint is értelmezzük és vizsgáljuk a fenntarthatóság és a jogi megvalósulása részleteit, igazat kell adnunk Bosselmannak”. (Klaus Bosselmann, 58. oldal. BGy tisztelettudó ember, igazat ad Bosselmannak. Sajnálatomra én nem adok. De lássuk, mit mondott Bosselmann!) „A fenntarthatóság elve léte önmagában két fontos következménnyel jár. Először is, a fenntartható fejlődésnek értelme és iránya alakult ki.... A második következmény, hogy a meglévő szerződéseket, jogszabályokat és jogi elveket a fenntarthatóság fényében kell értelmezni.”

Észrevételeim: Korábban már rámutattam, hogy szerintem a fenntartható fejlődés is létezik, meg a fenntarthatóság is létezik, de a kettő nem azonos, nem szabad őket összekeverni (még a másik „fényében” sem).

Én azt tekintem fenntartható fejlődésnek, amelynél célja is, meg lehetősége is megvan a fejlődésnek, a főként az jellemzi, hogy élnek is vele. Ezzel szemben a fenntarthatóság nem törekszik számottevő fejlődésre, hanem beéri a meglévő helyzet stabil megmaradásával, avagy megmarad ugyan a fenntarthatóság, de a meglévő helyzet fokozatos csökkentésével.

Példák erre:

- Egy település (város vagy község) népessége lassan kiöregszik. Ez azonban nem feltétlenül vezet a település teljes felszámolódására, mert az olcsó házak miatt többnyire jönnek vagy a rokonok, vagy más településről érkezők, áttelepülés céljából.

Ennek ellenére a település népessége fokozatosan csökken. Ezért lép be a fenntarthatóság: késleltetni akarják a csökkenést, gondoskodni akarnak a még fennmaradt népesség szükségleteiről.

- Más. Egy település népessége hosszú ideje azonos szinten mozog, az emberek elégedettek a helyzetükkel, (munkalehetőség, szociális gondozás, az utak karbantartása, az egészségügy és az oktatás megfelelősége) és nem akarnak naggyá nőni, mert így érzik magukat. (Fenntarthatóság.)
- Végül: azért is csökkenhet valami, mert helyébe új, korszerű megoldás kerül. Itt belép egy kettősség: a fenntartható fejlődés fényében a korszerű megoldást kell fokozatosan megnövelni, de egy ideig még fenn kell tartani az idejét múlt anyagokat vagy módszereket, mert azokra – fokozatos csökkenéssel hosszabb ideig még szükség lehet. (A fával való tüzelést nem lehet egy csapással mindenütt felváltani az atomenergiával, egy darabig szükség lehet a fenntarthatóságra.)

Miként a tisztelt bírálók olvashatták, a kérelmező a tézisek elején alaposan elpáholt a fenntarthatóságot és a fenntartható fejlődést. Ám az értekezés 96. oldalán „A fenntartható fejlődés megjelenése és jelen helyzete az elsődleges jogban” cím alatt már más hangot ütött meg. Le merete írni, hogy „a Riói Konferencia....hatására immár egyértelműen megjelenik a fenntarthatóság”.

A 97. oldalon kiderült BGy-ről, hogy az Uniós Szerződés által módosított Római Szerződés „mindent tartalmaz, amit a fenntarthatóság kapcsán elmondhatunk: harmonikus fejlődés, fenntartható fejlődés, a környezetvédelem beillesztése a fenntarthatóság kritériumai közé...stb. Minden esetre a környezetvédelem ennek megfelelően a fenntarthatósághoz kapcsolódik, noha nem kifejezetten annak integráns részeként, hanem mintegy kiegészítőjeként.” Kutya legyen, ha ezen a zagyvaságon el tudok igazodni.

Kezdődött ugyanis azzal, hogy megjelent a fenntartható fejlődés. Egy bekezdéssel lejjebb már nem csak a fenntarthatóság, hanem a fenntartható fejlődés is megjelenik. Ám egy mondatnál arrébb viszont kiderül, hogy a környezetvédelem csupán a fenntarthatósághoz kapcsolódik, de ahhoz sem részeként, csupán kiegészítőjeként. (Történik pedig mindez úgy, hogy a két „klasszikus” mibenlétét sem a Római Szerződés, sem BGy vajmi kevéssé ismeri.)

A 98. oldalon azután az Amszterdami Szerződésre hivatkozással BGy kimondja, hogy „A fenntartható fejlődés célként történő megfogalmazása jelzi az elkötelezettséget”.

Itt most abbahagyom. Azon töprengök, hogy hány BGy van ? Az e, aki a Tézisekben legszívesebben a tűzre tette volna a két nagy fontosságú kategóriát, vagy az aki keblére szorítja mindkettőt, netán az, aki csak az egyiket szimpatizálja, azt is csak kiegészítőként ?

Itt most abbahagyom az én elképzelésemet a fenntartható fejlődésről és a fenntarthatóságról mert vannak más gondok is. Arról már szóltam, hogy elég sok magányos tudós – de olykor ENSz Közgyűlés, Európai Charta, Nemzetközi Konferencia, stb. – nem volt nagymestere a neveknek, amikor valamit mondani akart: egyikük egész más szöveget használt, mint a másik, de még azonos szöveg esetén is gyakori volt a sokféle értelmezés.

Sajnálatos módon nem nagyon volt arra való törekvés, hogy egy tartalommal próbáljanak beszélni, az viszont előfordult, hogy valaki a fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés helyett minden áron valami mást akart „feltalálni”, abban a reményben, hogy neve bekerül az almanachokba.

A neveket illetően én is bajban voltam, amikor a hierarchiát böngészttem. Mert hierarchia spontán módon létezik. A csúcson vannak a „nagyok”, alatta a „középnagyok”, majd pedig a „szakterületek” (ezeknek legalább már van nevük). Lehet, hogy tisztelt olvasóim előtt póriásnak tűnik iménti mondatom, ezért sietek elmagyarázni, hogy mire gondolok.

A „nagyok” attól azok, mert kevesen vannak és jelentős számú szakterületek fognak át. A „középnagyok” már kevesebbet, a „szakterület” pedig többnyire egy feladat gazdája.

A „nagyok” nem egységesek, azokat egy ország vagy konferencia a saját elképzelései szerint állapította meg, ebből eredően a nevük sokféle, de tartalmuk is csak részben fedi egymást.

A Brüsszeli Európa Tanács 2005-ben „legfontosabb célkitűzésként” nagy nagyot jelölt meg (természetesen nem ezekkel a szavakkal), ezek a következők voltak:

- környezetvédelem,
- szociális egyenlőség és kohézió,
- gazdasági jólét,
- nemzetközi kötelezettségek teljesítése (107. oldal).

Egy év múlva az Európai Unió Tanácsa már hét céllal növelte meg a korábbiakat, éspedig:

- az éghajlatváltozás és tiszta energia,
- fenntartható közlekedés,
- fenntartható fogyasztás és termelés,
- a természeti erőforrások megőrzése és az azokkal való gazdálkodás,
- közegészségügy,
- társadalmi integráció, demokrácia és migráció,
- a szegénységgel és a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos globális kihívások.

E hétben már keveredik egymástól a nagy, a középnyag és a szakterület (108. oldal)

Az Ötödik Környezeti Akcióprogram (1993) öt szektort emel ki: az ipart, az energetikát, a közlekedést, a mezőgazdaságot és az idegenforgalmat. Ezek nem tartoznak a legnagyobbak közé, inkább a középnyagok között a helyük. A program porítása között szerepel az éghajlatváltozás, a savasodás, a levegőszennyezés, a vízkészletek csökkenése és a még számos dolog. Ezek már a szakterületeket gyarapítják (88. oldal).

A Hatodik Akcióprogramnak van egy figyelemre méltó mondata. „Az integráció a legfontosabb motorja annak, hogy a Fenntartható Fejlődés Stratégiáinak gazdasági, szociális és környezeti dimenziói kölcsönösen támogassák egymást”. (103. oldal).

Itt kénytelen vagyok megállni, a tartalom elcsúszása miatt. A „gazdasági, szociális” rendben van. Ám a „környezet” nincs. Van három sokszor emlegetett szó: a környezet, a környezetvédelem és a természetvédelem. Mindegyik más tartalmat takar. A „környezetről” azt kellene tudni – de többnyire nem tudják – hogy nem mindegyik szakterületé, hanem ha használni akarja, bármelyiké. Azt, hogy „környezet”, a mezőgazdaság épp úgy használhatja, mint a közegészségügy, avagy a szociális munka. Épp ezért aki egy ici-picit gondolkodik az a környezetet nem teszi a gazdasági és a szociális dimenzió mellé, mivel a „környezet” önmagában véve nem mond semmit. Ezt nem én mondom csak, hanem BGy is, aki szerint „A környezethez való jog már közel 40 éve szerepel a nem kötelező erejű nemzetközi dokumentumokban”. Ezt testesíti meg az ENSZ 1972-es Stockholmi Környezetvédelmi Világértekezlete azzal, hogy „Az embernek alapvető joga van.... olyan minőségű környezetben, amely emberhez méltó”. Az a helyén való tehát, ha megmondják, hogy mihez kapcsolódva használják a „környezetet”.

Mivel nem feladatom, nem mélyedek el különösebben a „nagyok”, „középnagyok” és a „szakterületek” gondjain. Úgy vélem azonban, hogy a lehetőséghez képest nem kellene összekeverni őket. Az általam megnevezett hármas azt tárja elénk, hogy – sorrendiség szerint – a stratégia, a dimenzió és a szektor milyen széles körben végzi a munkáját. A stratégiáé a legnagyobb és legsokrétűbb terület, míg a szektoré a legkisebb.

Volt némi fejtörésem amiatt, mert a görög és latin szavaknak – amelyek a disszertációban is fel-fel bukkannak, a szótárak szerint egyenként 4-5 értelmezése van. Én ezek közül igyekeztem azt kiválasztani, amely a mi munkánkhoz legközelebb áll. Jó lenne tehát, ha általános érvénnyel ezt az értelmezést tartanánk meg, mert nem vezet jóra, ha mindenki másikat tart jónak, és ismét ott tartunk, hogy nem egy hangon beszélünk.

Egyébként pedig az a meggyőződése, hogy a szektor egyáltalán nem alávalóbb a stratégiánál, mindegyik teszi a maga dolgát, s egyáltalán nem meglepő, ha a szektor jobban ismeri munkáját, mint az a stratégia, amelynek nyolc-tíz szektornyi feladatot kell teljesítenie.

3. A fenntartható fejlődés és a fenntarthatóság mindvégig fel-felbukkan az értekezésben. Mivel ezt tartottam a legfontosabbnak, ezzel foglalkoztam a legtöbbet. Nem elégedtem meg a tézisekkel és a disszertációval, hanem beástam magam az Alkotmánybíróság könyvtárába is. Több héten át csak a vázlataimra támaszkodtam, akkor még nem kezdtem hozzá véleményem elkészítéséhez. Amikor pedig elkezdtem, még nem tudtam, hogy hol kötök ki, hiszen a véleménynek is van határa. Nem bántam meg, hogy arról írtam, amit most anonim bíráló társaim a kezükben tartanak. Azt viszont mélyen sajnálom, hogy nem áll módomban a vélemény keretei között foglalkozni az értekezés ama részeivel, amelyek direkt módon nem a fenntartható fejlődéssel és a fenntarthatósággal, hanem más érdekes dolgokkal kínálóznak, de nem tehetem meg, hogy azokról is írni kezdjek. Ha ugyanis megtenném, az iromány terjedelmesebb lenne mint BGy doktori műve, a titkár úr pedig kiugrana az ablakon.

Így tehát szomorú szívvel teszem el azokat a vázlataimat, amelyek most nem tudnak szóhoz jutni, de azért nem kizárt, hogy egykor még egyik-másikkal valahol foglalkozni fogok.

Bíráói véleményem

- I. A kérelmező nem a legszerencsésebb címet adta az értekezésének. Ezt azért mondom, mert a cím és az értekezés tartalma legjobb esetben is csak távoli köszönő viszonyban áll egymással. Nem igaz, hogy a cím csupán a fenntarthatóságról szól, hiszen maga a kérelmező első gondolata az volt a „Bevezető gondolatok” című előszavában, hogy „Aki a környezetjoggal foglalkozik, óhatatlanul szembekerül a fenntarthatóság vagy a fenntartható fejlődés fogalmával”. Valójában az értekezés még e két dolgot is messze túlszárnyalja tartalmát tekintve. Hasonló a helyzet a cím második részével is: az értekezés jelentős része nem (vagy nem csak) jogi szempontokat vizsgál. Lehet, hogy a szerzőt szerénysége vezette erre az útra, de talán jobb lett volna egy, az értekezés tartalmával összhangban álló cím. Ennek nem tulajdonítok különösebb hibát, de érdemes lenne elgondolkozni egy szerencsésebb címen.
- II. A kérelmező hosszú éveken át mindent elkövetett annak érdekében, hogy minél több „nyersanyagot” gyűjthessen össze, mert minél többet szerez, annál jobban tudja hasznosítani őket az oktatásban, de egyszersmind fokozatosan felkészült arra, hogy ha eljön az idő, megírja ezt az értekezést. Forrásainak száma 284, akként, hogy a felhasznált irodalom 178, a válogatott emberi jogi dokumentumok 23, az Európai Közösség dokumentumai 29, az Európai Bíróság felhasznált esetei 28, az EK/EU felhasznált jogszabályai 26. Persze a 284 sem annyi, hanem több, mert például nem számította bele ebbe a számba a magyar Alkotmánybíróság egyes határozatait, de nem feledkezett meg a hatályos Alkotmány bizonyos rendelkezéseiről sem. A „nyersanyag” jelentős része külföldi származású. A kérelmező a korábbi tudományos fokozat megszerzését követően mindent elkövetett annak érdekében, hogy itthonról és külföldről szerezzen meg minden olyan könyvet, törvényt, chartát, akcióprogramot, bírósági döntést stb., amely önmaga által kiválasztott doktori művének megírásánál segítségére lehet. Ez mindenképpen javára szolgált.
- III. A rengeteg „nyersanyag” volt is, van is komoly hátulütője: részben itthoni forrásból, részben pedig külföldről nagy mennyiségben áramlott felé a legkülönbözőbb országok és azok szakembereinek nézete, javaslata, bírálata, stb. A nagy baj – miként azt BGY doktori műve is ékesen bizonyítja – abban rejlik, hogy az országok fontos dolgok előkészítése előtt nem igen váltanak szót más országokkal, hanem kijelentenek valamit, ami vagy jó, vagy rossz. Kétségtelen, hogy az elképzelések között vannak kiváló vagy megfontolásra érdemes mondanivalók, de

bizony akadnak bődületes számárságok is. (Ezt a doktori mű kapcsán tanúsítom, de bőven vannak az átmenetileg félretett vázlataim között is.) Tisztában vagyok vele, hogy vannak olyan dolgok, amelyek csak egyetlen, vagy néhány országot érdekelnek. Ezzel nincs nekem semmi bajom. A baj ott van, ha valamennyi (velünk kapcsolatban álló) országot érint valami, de úgy, hogy egy, magát okosnak és nagynak képzelő ország egy szál magában kiadja a verdiktet. (Már az is baj, ha ahány ország, annyiféle nézetrendszer, miként ezt a fenntartható fejlődés és a fenntarthatóság esete tanúsítja.)

Végül az is baj, ha egy magyar szakember leveszi a sapkáját egy nagyobb ország előtt, abban reménykedve, hogy amit az mond, az bizonyára jó. Esetenként csalódik.

Leges legvégül: nem kell nekünk külföldi álláspont, van nekünk is olyan emberünk, aki néha mellé nyúl, de nagyon. Amit most írtam, azt az értékelésem második számú részében névvel ellátva megírtam, most nem akarom ismételni.

- IV. BGy-t semmire sem akarom presszionálni. Azt elvárom tőle, hogy egyen és máson gondolkozzék el, s ha jónak látja, változtasson. Ami pedig a nyilvánvaló hibákat illeti, egyetlen javaslatom van: nézze át a disszertációját Tézisestől, a problémákat helyesbítse a jól felfogott érdekében. Mivel értelmes, jóra való ember, nem tanácsolom, hogy a jelenlegi állapotában vágjon neki a próbálkozásnak. Ha rám hallgat, néhány hónap után olyan értekezést tehet le az asztalra, amely méltó az eddigi – tisztos – tevékenységéhez.

Mindezek alapján a nyilvános vita kitűzését nem javasolom.

Budapest, 2014. február 17.

Dr. Kilényi Géza